

Dekański, Dariusz Aleksander

W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich w pierwszej połowie XIV wieku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 109-117

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Dariusz Aleksander Dekanski

W SPRAWIE NARODOWOŚCI I CHRONOLOGII OPATÓW OLIWSKICH W PIERWSZEJ POŁOWIE XIV WIEKU

Opactwu cystersów w Oliwie poświęcono w literaturze historycznej nieliczne dotąd monografie. Jeszcze w XIX w. J.C. Kretzschmer wydał w Gdańsku niewielką pracę *Die Cistercienser-Abtei Oliwa*¹. Jest to opracowanie w znacznym stopniu przestarzałe, napisane w sposób bezkrytyczny, a w dodatku oparte na wąskiej bazie źródłowej. W XX w. powstały dwie prace poświęcone konwentowi oliwskiemu, a mianowicie maszynopis A. Lubomskiego² dotyczący dziejów klasztoru cystersów w Oliwie, praca w niewielkim stopniu uwzględniająca źródła dyplomatyczne, oraz monografia polskiego badacza K. Dąbrowskiego *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku*, wydana w 1975 r. przez Gdańskie Towarzystwo Naukowe³. We wszystkich wymienionych publikacjach nie rozstrzygnięto do końca kwestii organizacji życia wewnętrznego cystersów, kładąc główny nacisk na przedstawienie spraw gospodarczych i politycznych, a problemy organizacyjne traktując jedynie jako uzupełnienie całości, stąd też prawdopodobnie wynika marginalne potraktowanie problemu chronologii rządów poszczególnych opatów i ich przynależności narodowej, polegające na niewielkim wykorzystaniu źródeł. J.C. Kretzschmer np. oparł się w swoich badaniach na 50 portretach, umieszczonych na ścianach refektarza klasztoru oliwskiego. Na tej podstawie ustalał imię opata, datę jego wyboru oraz śmierci, bądź też, o ile to było możliwe, ewentualną datę rezygnacji z urzędu opackiego⁴. W wielu jednak przypadkach ustalenia tego autora nie znajdują potwierdzenia w materiale źródłowym⁵. Mimo znajomości ustaleń poprzednika, J.C. Kretzschmera, A. Lubomski⁶ oraz K. Dąbrowski⁷ podali w swoich pracach

1 J.C. Kretzschmer, *Die Cistercienser-Abtei Oliwa*, Danzig 1847.

2 A. Lubomski, *Dzieje klasztoru cystersów w Oliwie*, Bibli. Gd. PAN, Oliwa 1945, maszynopis, Ms 3169/IV. Maszynopis ten bardzo rzadko bywa wykorzystywany przez badaczy, mimo swych niezaprzeczalnych wartości.

3 K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku*, Gdańsk 1975.

4 J. C. Kretzschmer, op. cit., ss. 59–62.

5 K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 44.

6 A. Lubomski, op. cit., ss. 191–193.

7 K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, ss. 44–45, 90–93, 133–137. Na nieścisłości opracowania organizacji życia wewnętrznego klasztoru oliwskiego w tej pracy zwracał uwagę F. Sikora w

zestawienia opatów nie ustrzegając się błędów. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza pracy K. Dąbrowskiego, pisanej w latach siedemdziesiątych. Autor miał możliwość dokładnego zbadania omawianego problemu, nie skorzystał z niej jednak, gdyż jak sam stwierdza, wymagałoby to osobnych studiów na ten temat⁸.

Warto jeszcze wymienić dwie publikacje G. Labudy, które w niewielkim stopniu mogą być pomocne przy ustalaniu chronologii rządów opatów oliwskich. Pierwsza z nich to popularnonaukowa praca poświęcona opatowi Stanisławowi (1330—1356), po której nie należało się spodziewać ściślejszych ustaleń⁹, druga natomiast dotyczy sprawy autorstwa *Kroniki klasztoru oliwskiego*¹⁰.

Jak wynika z przedstawionego stanu badań, wiedza o opatach oliwskich, mimo dużej liczby publikacji na tematy pomorskie okresu średniowiecza¹¹, jest niekompletna, na co ostatnio zwrócił uwagę F. Sikora przy okazji recenzji pracy K. Dąbrowskiego, wysuwając przy tym postulat dokładnego zbadania tej kwestii¹². Sam jednak, na ile jest to nam wiadome, nic w tej materii nie przedsięwziął, poza wymienioną wyżej recenzją. Jak gdyby w odpowiedzi na postulat F. Sikory, chociaż przy innej okazji, ukazały się jedynie dwa artykuły poświęcone opatowi Stanisławowi, pióra G. Labudy, o których była już mowa wyżej¹³.

recenzji: *Z dziejów klasztoru oliwskiego w XII—XVI w.*, Zapiski Historyczne, 1977, t. 42, z 4, ss. 123—125. W kilka lat później K. Dąbrowski w publikacji: *W sprawie najstarszych dziejów klasztoru oliwskiego*, Zapiski Historyczne, 1982, t. 57, z. 1, s. 114, przyznał się do błędów popełnionych w swojej monografii.

8 K. Dąbrowski, *W sprawie najstarszych*, s. 114 stwierdza dosłownie: „Nie mogłem prowadzić osobnych studiów nad tą kwestią, odwoływałem się przeważnie bezpośrednio do literatury przedmiotu”.

9 G. Labuda, *Stanisław (ur. ok. 1300 r., zm. ok. 1356 r.), opat oliwski w latach 1330—1356*, w: *Ludzie Pomorza Średniowiecza*, t. 13, Gdańsk 1981, ss. 130—134. Inne prace o opacie Stanisławie por. przyp.13.

10 Tenże, *O opacie Stanisławie autorze «Kroniki Oliwskiej» z połowy XIV wieku*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1980, nr 1, ss. 5—16.

11 Literaturę przedmiotu dotyczącą dziejów klasztoru oliwskiego dokładnie omawia K. Dąbrowski, *Opactwo cystersowskie*, ss. 5—19, oraz praca niemieckiego historyka obejmująca swoim wykładem okres do r. 1310: H. Lingenberg, *Die Anfänge des Klosters Oliva und die Entstehung der deutschen Stadt Danzig*, Stuttgart 1982.

12 F. Sikora, *Z dziejów*, ss. 95—129. Kwestia narodowości opatów oliwskich nie jest tak sporna, jak chronologia władzy opackiej. Problem poruszony przez F. Sikorę w kwestii władzy opackiej dotyczył głównie spraw chronologii, ukazanej przez autora na wybranych przykładach.

13 G. Labuda, *O opacie Stanisławie*, ss. 5—16; tenże, *Stanisław*, ss. 130—134. Pierwsza z prac dotyczy jedynie autorstwa *Kroniki*, druga ma szerszy charakter, traktuje bowiem o działalności opata Stanisława we wszystkich sferach życia klasztoru oliwskiego. O opacie Stanisławie głównie w aspekcie *Kroniki klasztoru oliwskiego* w starszej literaturze historycznej pisali m.in.: W. Kętrzyński, *O dwóch nieznanach historykach polskich*, *Przewodnik Naukowy i Literacki*, t. 14, Lwów 1896, ss. 289—301; *Bibliografia literatury polskiej*, *Nowy Korbut*, t. 1. *Piśmiennictwo staropolskie*, oprac. R. Pollak, Warszawa 1963, ss. 243—344; E. Maschke, *Die ältere Geschichtsschreibung des Preussenlandes, Scriptorum rerum Prussicarum* (dalej SRP),

Najwcześniejsze źródło dotyczące organizacji życia wewnętrznego powstało w samym klasztorze oliwskim. Jest to wydane drukiem w drugiej połowie XIX w. przez W. Kętrzyńskiego *Fragmentum Menologii Oliviensis*¹⁴. Czas powstania tego źródła nie jest dokładnie znany, a podana w nim lista opatów niekompletna. Wydawca starał się ją uzupełnić czerpiąc dane z publikacji G. Schwengla¹⁵, J.C. Kretzschmera¹⁶, T. Hirscha¹⁷ oraz M. Perlbacha¹⁸. Drugim źródłem dotyczącym opatów oliwskich jest wymieniona wyżej praca G. Schwengla¹⁹ z połowy XVIII w, traktująca o historii Kościoła na Pomorzu, w której m.in. zawarto interesujące nas informacje. Niestety, nie zawsze są one prawidłowe. Podobnie T. Hirsch²⁰ w swojej pracy źródłoznawczej nie ustrzegł się błędów, szczególnie chronologicznych, chociaż — jak stwierdza K. Dąbrowski — podany tu wykaz opatów jest najbardziej wiarygodny²¹. W. Kętrzyński wydał jeszcze jedno cenne źródło: *Liber Mortuorum monasterii B. Mariae de Oliva*²², notując imiona braci zakonnych oraz dobrodziejów duchownych i świeckich. Niestety, zapisani są tam tylko niektórzy spośród zmarłych opatów, brak przy tym bliższych danych, jak np. daty śmierci²³. Bardzo cenne jest dla badaczy wydawnictwo M. Perlbacha *Pommerellisches Urkundenbuch*²⁴ oraz edycja źródeł pomorskich *Preussisches Urkundenbuch*²⁵. Wydawnictwa te podają dokładne daty roczne sprawowania godności opata.

Wymienione materiały źródłowe wykorzystano w niniejszym artykule, posługiwano się też *Kroniką klasztoru oliwskiego*²⁶. Celem opracowa-

Bd 6, Frankfurt a. Main 1968, ss. 7—8; M. Pollakówna, *Kronika Piotra z Düsburga*, Wrocław 1968, ss. 84—105.

14 *Fragmentum Menologii Oliviensis*, wyd. W. Kętrzyński, *Monumenta Poloniae Historica* (dalej MPH), t. 4, Warszawa 1960, ss. 136—139.

15 G. Schwengel, *Ad historiam ecclesasticam Pommeruniae apparatus pauper ... 1794*, wyd. B. Czapla, „Fontes”, R. 18, 1914, ss. 304—325.

16 J. C. Kretzschmer, op. cit.

17 *Katalogus nominum abbatum B. Mariae de Oliva*, hrsg. v. T. Hirsch, SrP, Bd. 5, Leipzig 1874, ss. 591—647.

18 *Pommerellisches Urkundenbuch* (dalej PU), hrsg. v. M. Perlbach, Danzig 1882.

19 G. Schwengel, op. cit., ss. 316—319.

20 *Katalogus*, ss. 591—647.

21 K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 44.

22 *Liber Mortuorum monasterii B. Mariae de Oliva*, wyd. W. Kętrzyński, MPH, t. 5, Warszawa 1961, ss. 504—537.

23 W. Kętrzyński, *Wstęp* (do:) *Liber Mortuorum monasterii B. Mariae de Oliva*, s. 501; por. K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 44.

24 Por. przyp. 18.

25 *Preussisches Urkundenbuch* (dalej PrU), Bd. 2 (1309—1335), hrsg. v.M. Hein, E. Maschke, Königsberg 1939; Bd. 3 (lief 1) (1335—1341), hrsg. v.M. Hein, Königsberg 1944; Bd. 3 (lief 2) (1342—1345), hrsg. v.M. Koeppen, Marburg 1959; Bd. 4 (1346—1351), hrsg. v.H. Koeppen, Marburg 1960.

26 *Die ältere Chronik von Oliva und die schrifttafeln von Oliva*, hrsg. v.Th Hirsch, SrP, Bd. 1, Leipzig 1861, ss. 650—805; *Die Chroniken von Oliva und Bruchstücke älterer Chroniken*,

nia było ustalenie narodowości i chronologii opatów oliwskich w pierwszej połowie XIV w.

Opat (abbatus) stał na czele konwentu cysterskiego, składającego się co najmniej z 12 zakonników. W pierwszej połowie XIV w. konwent składał się z wymaganej statutowo liczby mnichów. Świadczy o tym chociażby lista świadków dokumentu z 22 sierpnia 1331 r.²⁷ (dot. sporu o granicę klasztornej wsi Skowarcz). Do obowiązków opata należało kierowanie całością życia konwentu czyli zarówno sprawami duchowymi, jak i materialnymi²⁸. Opat reprezentował konwent na zewnątrz, życiem wewnętrznym kierował przy pomocy aparatu hierarchii klasztornej, z przeorem (prior) na czele²⁹.

Pochodzenie etniczne opatów oliwskich, także w XIV w. wiąże się z szeroką kwestią — etniczności konwentów cysterskich. W klasztorach tej reguły na ziemiach polskich było wielu mnichów obcej narodowości³⁰. Prawdopodobnie, należy to wiązać z izolacją konwentów, z ascetycznym stylem życia, jak również z silnym powiązaniem klasztorów z ich macierzystymi opactwami³¹. Konwent oliwski w pierwszej połowie XIV w. był pod tym względem typowy i przynajmniej w połowie składał się z elementów narodowościowo obcego. Świadczą o tym chociażby imiona zakonników oliwskich. Jednakże również osoby miejscowego pochodzenia wступując do klasztoru mogły przyjmować imiona ogólnochrześcijańskie lub związane z tradycją klasztorów³². Charakterystyki etnicznej klasztoru

SrP, Bd. 5, ss. 591—648; *Chronica Oliuensis Auctore Stanislaw abbate Oliuensi*, wyd. W. Kętrzyński, MPH, t. 6, Warszawa 1962, ss. 310—350, (dalej: *Kronika* w wszystkich uwzględnionych w przypisie pozycjach).

²⁷ PrU, Bd. 3, 1, nr 125.

²⁸ F. Winter, *Die Cistercienser des nordöstlichen Deutschland*, Bd. 1, Gotha 1868, s. 11; S. Kujot, *Opactwo pelplińskie*, Pelplin 1875, ss. 17—18. Nowe spojrzenie na kwestie organizacji życia wewnętrznego cystersów dają prace. J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie* Kraków 1964; tenże, *Zakony na ziemiach polskich*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1, Kraków 1966, ss. 375—491.

²⁹ S. Kujot, op. cit., s. 18; K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45.

³⁰ O narodowości polskich klasztorów cysterskich pisali m.in.: J. Kłoczowski, *Zakony na ziemiach*, s. 425; *Sztuka polska przedromańska i romańska u schyłku XIII w.*, red. M. Walicki, t. 1, Warszawa 1971, s. 173; H. Leszczyński, *Dzieje cystersów*, w: *Zakony benedyktyńskie w Polsce. Krótka historia*, Tyniec 1980, s. 88. H. Leszczyński w wymienionej w przypisie pracy pisze: „Do XV w. a w niektórych klasztorach nawet jeszcze w XVI stuleciu większość członków w konwentach stanowili cudzoziemcy. I tak w klasztorach małopolskich, z wyjątkiem Mogiły, przeważali Francuzi i Włosi, natomiast w pomorskich, wielkopolskich i śląskich — Niemcy”. Z opinii tą należy się zgodzić. Cystersi z Oliwy byli typowym dla Pomorza konwentem; zdecydowaną przewagę w konwencie posiadali Niemcy. Jedyną przystanią polską w Gdańsku i okolicach spośród klasztorów męskich byli dominikanie gdańscy. Por. prace: E. Keyser, *Geschichte des Weisellandes*, Leipzig 1940, s. 30; W. Łęga, *Spółczesność i państwo gdańsko-pomorskie w XII i XIII wieku*, Poznań 1958, s. 62.

³¹ U. Borkowska, *Odbudowa i tworzenie podstaw Kościoła (druga połowa XI i XII wiek)*, w: *Chrześcijaństwo w Polsce*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1980, s. 41.

³² A. Zbierski, *Struktura zawodowa, społeczna, etniczna ludności*, w: *Historia Gdańska*, red. E. Cieślak, t. 1, Gdańsk 1978, ss. 230—231.

oliwskiego nie należy odnosić do wszystkich członków konwentu. Zapewne cała hierarchia rządząca klasztorem aż do czasów nowożytnych składała się z elementu etnicznie obcego³³.

Do końca pierwszej połowy XIV w. spotykamy tylko dwa imiona opatów, które ewentualnie mogłyby sugerować pochodzenie słowiańskie lub polskie: Jaracus — co może być odpowiednikiem imienia Jaracz, znanego w Polsce w wiekach średnich³⁴ oraz — w interesującym nas okresie pierwszej połowy XIV w. — Stanisław³⁵. O ile pierwsze imię nie stwarza kłopotów interpretacyjnych z racji chociażby niechrześcijańskiego pochodzenia, o tyle imię Stanisław było już w tym czasie ogólnochrześcijańskim. Należałoby więc rozstrzygnąć czy opat Stanisław był autorem *Kroniki oliwskiej* i czy tenże autor znał język polski. Jednoczesne rozwiązanie tych dwu kwestii mogłoby być podstawą do stwierdzenia jego słowiańskiego pochodzenia. Jednakże, aczkolwiek autorstwo *Kroniki* można ustalić z dużym prawdopodobieństwem³⁶, brak jakichkolwiek danych o ewentualnej znajomości języka polskiego. Nie można więc rozstrzygnąć w tym miejscu, czy opat Stanisław był Polakiem.

Listę opatów rządzących w pierwszej połowie XIV w. otwiera Rudiger (Rüdiger). Swoje rządy, jako kolejny, dwunasty już w dziejach opactwa w źródłach oliwskich rozpoczął jeszcze w XIII w.³⁷ Po raz pierwszy w źródłach oliwskich pojawia się 5 marca 1283 r.³⁸, jako notariusz oliwski (notarius). W latach 1284³⁹ i 1285⁴⁰ zapewne on piastuje urząd komorzego, czy komornika (cammerarius), by 5 lutego 1291 r.⁴¹ pojawić się w dokumencie oliwskim jako opat (abbatus). Na tym klasztornym urzędzie Rudiger pojawia się ostatni raz w dokumencie pod datą 10 listopada 1310 r.⁴².

Na podstawie wyżej wymienionych źródeł badacze dziejów klasztoru ustalają rządy opackie Rudigera na lata 1291—1310⁴³. Jednakże śmierć

33 K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 44; A. Zbiński, op. cit., s. 331.

34 Ibidem, s. 44, przyp. 163, 45; J. Powierski twierdzi, iż Jaracus jest z całą pewnością odpowiednikiem polskiego imienia Jaracz, a w związku z tym mało prawdopodobne, by opat Jaracus był z pochodzenia Niemcem, gdyż imię nie jest chrześcijańskie, jak również nie jest imieniem niemieckim. Wiadomość tę podał autorowi J. Powierski (Gdańsk).

35 Ibidem, s. 90.

36 Por. przyp. 10, 13.

37 Kolejność opatów oliwskich przyjmujemy za ustaleniami K. Dąbrowskiego, traktując opata Rudigera jako dwunastego z kolei opata klasztoru w Oliwie (por. K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45). W. Kętrzyński określa Rudigera jako trzynastego opata oliwskiego (por. *Fragmentum Menologii*, s. 138).

38 PU, nr 357.

39 Ibidem, nr 370 (dokument datowany na 25 marca).

40 Ibidem, nr 394 (dokument datowany na 8 maja).

41 Ibidem, nr 476.

42 Ibidem, nr 693.

43 K. Kaislske, *Das deutsche Stedtelwerk des Mittelalters in Pomerellen, Königsberg 1938*.

jego zanotowana jest w źródłach pod datą 18 marca 1313 r.⁴⁴, należy więc — na co zwracał już uwagę F. Sikora — przesunąć rządy Rudigera do r. 1313⁴⁵. Czyniąc to pozbywamy się luki wykazywanej w latach 1310 — 1313, w których dostępne nam dzisiaj źródła nie notują żadnego opata oliwskiego. Przemawiają też za tym rozwiązaniem dane o następnym opacie, Aleksandrze. Badacze zgodnie ustalają okres jego rządów w latach 1313—1320⁴⁶ Aleksander jako opat pojawia się w źródłach po raz pierwszy pod datą 7 maja 1313 r.⁴⁷, po raz ostatni w dokumencie datowanym 28 lutego 1320 r.⁴⁸ Na podstawie *Fragmentum Menologii* ustalić można datę śmierci Aleksandra na 16 grudnia 1320 r.⁴⁹

Paweł (Paulus I) następca Aleksandra, pojawia się po raz pierwszy w źródłach dopiero 30 listopada 1323 r.⁵⁰ Nie musi to jednak wcale oznaczać, iż godność ta wakowała bez mała 3 lata, jak chce tego W. Kętrzyński⁵¹. Ostatni raz o Pawle jako opacie mówi dokument z 2 lutego

s. 205; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (dalej SG), red. B. Chlebowski, P. Siłmierski, W. Wasilewski, t. 7, Warszawa 1886, s. 800; K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45. Chronologię rządów opackich można jedynie rozpatrywać w latach, bądź też podając w przybliżeniu miesiąc początku sprawowania władzy, gdyż przy obecnym stanie wiedzy źródłowej, brak dokładnych dat mianowania zakonników na urząd opacki. Tak jest w przypadku opata Rudigera, a także jego następców. To, że Rudiger pojawił się w źródłach oliwskich po raz pierwszy 5 lutego 1291 r., nie oznacza oczywiście, że z datą tą zaczął sprawować funkcję opata. Musiało to nastąpić jakiś czas przed tym. Jego poprzednik, opat Johannes raz pojawił się w źródłach, jako opat, 25 listopada 1289 r. (PU, nr 461). Oznacza to, iż między 25 listopada 1289 a 5 lutego 1291 Rudiger rozpoczął swoje opackie rządy. Podobnie ma się rzecz z kwestią końca rządów opackich Rudigera i jego następców, gdzie z konieczności musimy przyjmować datę ostatniego dokumentu, w którym zakonnik występuje jako opat. W miarę dokładnie można stwierdzić jedynie datę śmierci zakonnika, gdyż istnieje stosowne źródło. Tę metodę ustalania chronologii rządów opackich stosuje się z konieczności we wszystkich przypadkach, począwszy od opata Rudigera, a skończywszy na Stanisławie.

44 *Liber Mortuorum*, s. 513; *Fragmentum Menologii*, s. 138. Por. G. Schwengel, op. cit., s. 319.

45 F. Sikora, *Z dziejów*, s. 123. Luka w rządach opackich klasztoru oliwskiego w latach 1310—1313 pojawiła się np. u K. Dąbrowskiego, *Opactwo cystersów*, s. 45. Za przesunięciem rządów Rudigera z r. 1310 na 1313 przemawia również *Kronika* klasztorna, gdzie pod datą 1313 widnieje Rudiger jako opat (abbatus), (*Kronika*, SrP, Bd. 1, s. 710 n; Bd. 5, s. 607 n; MPH, t. 6, ss. 321—322). Dodatkowo za takim widzeniem przemawiają lata sprawowania rządów opackich przez następcę Rudigera, Aleksandra. Też przesunięcia rządów Rudigera z 1310 r. na r. 1313 podtrzymuje publikacja niemiecka H. Lingenberga op. cit., s. 250. Autor ten ustala rządy Rudigera na lata 1261—1313.

46 *Liber Mortuorum*, s. 535; *Fragmentum Menologii*, s. 138. Por. A. Lubomski, op. cit., s. 192; K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 90.

47 PrU, Bd. 2, nr 91.

48 Ibidem, nr 173. Jeżeli opat Aleksander widnieje na liście świadków w dokumencie z 28 lutego 1320 r., to co najmniej dziwne zdaje się datowanie jego rządów przez wydawców PrU, Bd. 2 na r. 1319, nawet przy zastrzeżeniu niepewności tego faktu.

49 *Liber Mortuorum*, s. 535; *Fragmentum Menologii* s. 138.

50 PrU, Bd. 2, nr 431.

51 *Liber Mortuorum* s. 517. Wydawca tego źródła, W. Kętrzyński stwierdza iż było dwóch opatów o tym imieniu; jeden żyjący w latach 1323—1324, drugi zaś w latach 1346—1349. Por. SG, t. 7, s. 800. Por. także uwagi ogólne zawarte w przyp. 43 niniejszego artykułu.

1324 r.⁵² Wspomina się wprawdzie o Pawle też w dokumencie z 3 lipca 1334 r.⁵³, ale jako o byłym opacie, gdyż godność tę pełnił już Stanisław (Stanislaus), objąwszy ją w 1330 r.⁵⁴ Ponieważ brak źródłowo udokumentowanych imion innych opatów oliwskich z tego okresu, przyjąć należy, że Paweł pełnił swój urząd w latach 1320—1330⁵⁵. Swego czasu G. Labuda stwierdził: „Wiemy, że poprzednikiem jego [Stanisława] był Paweł, który objąwszy rządy około 1320 r., zrezygnował ze swojego urzędu zapewne jakieś 2—3 lata przed 1330 r. W 1333 r. występuje on w dokumentach oliwskich jako były opat”⁵⁶. Idąc za zdaniem G. Labudy, należałoby ustalić rządy opata Pawła na lata 1320—1327/1328. Jednakże owe „jakieś 2—3 lata” nie mają żadnego potwierdzenia źródłowego, a występowanie Pawła w dokumencie z 1333 r., jako byłego opata, nie ma żadnego związku z ewentualnym przesuwaniem jego rządów na lata przed r. 1330. Hipoteza ta nie ma jak dotąd pokrycia źródłowego, dlatego też pozwałam sobie przyjąć r. 1330 jako datę końcową rządów opackich Pawła.

Stanisław (Stanislaus) pojawia się po raz pierwszy w źródłach 3 lutego 1293 r.⁵⁷ jako piwniczny klasztoru oliwskiego (callarius), a 9 września 1330 r. już jako opat⁵⁸. Są inne próby datowania początków władzy opackiej Stanisława, np. A. Lubomski podaje datę 1333, biorąc za podstawę

52 PrU, Bd. 2, nr 449.

53 Ibidem, nr 786.

54 Ibidem, nr 695. Stanisław jako opat pojawił się po raz pierwszy w dokumencie datowanym 9 września 1330 r.

55 J. C. Kretzschmer, op. cit., s. 61; A. Lubomski op. cit., s. 192; por. K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 90. Najnowsza monografia opactwa oliwskiego K. Dąbrowskiego podaje lata 1320—1333 jako rządy opackie Pawła, co jest błędem, gdyż w latach trzydziestych opatem był już Stanisław (por. przyp. 54). Idąc drogą sugerowaną nam przez K. Dąbrowskiego mielibyśmy do czynienia w okresie 1330—1333 z dwoma opatami. Zwraćam na to uwagę już F. Sikora, *Z dziejów*, s. 123. Autor ten próbował niejako w zastępstwie K. Dąbrowskiego tłumaczyć występowanie w pracy *Opactwo cystersów w latach 1330—1333* dwóch opatów błędem korekty, co zdaje się prawdopodobne, chociaż K. Dąbrowski w odpowiedzi na publikację F. Sikory przeszedł nad tym do porządku dziennego. Por. K. Dąbrowski, *W sprawie*, s. 114. Podobny błąd uczynił K. Dąbrowski, ustalając chronologię rządów opata Johanna. Umieścił je w latach 1289—1298, zamiast 1277—1289. Por. K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45. Gdyby przyjąć lata rządów Johanna za K. Dąbrowskim, nastąpiłoby nałożenie się dat w latach 1291—1298 i w tym okresie mielibyśmy do czynienia z dwoma opatami, Johannesem oraz Rudigerem, którego początki władzy opackiej datujemy na okres 1289/1291.

56 *Liber Mortuorum*, s. 517; *Fragmentum Menologii*, s. 138; por. G. Labuda, *Stanisław*, s. 130. Opat Paweł umarł 30 maja 1333 r., to jest trzy lata po przejściu rządów opackich przez Stanisława.

57 PrU, Bd. 2, nr 399.

58 Por. przyp. 54; G. Labuda, *Stanisław*, s. 130; tenże, *O opacie Stanisławie*, ss. 10—11. Początkowej dacie rządów Stanisława jako opata nie podaje w swoich publikacjach G. Labuda, stwierdzając tylko, iż data jest niepewna, i określa ją w przybliżeniu na r. około 1330. Podobnie r. 1330 podają i inne publikacje omawiające dzieje opactwa: SG, t. 7, s. 800; M. Perlbach, *Die altere Chronik von Oliva*, Göttingen 1871, s. 119; W. Kętrzyński, *O dwóch nieznanach* s. 300; K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 90; tenże, *W sprawie*, s. 114. Por. F. Sikora, *Z dziejów*, s. 123.

śmierć jego poprzednika, a mianowicie opata Pawła, datowaną na 30 maja tego roku⁵⁹. Mija się to jednak z informacjami źródłowymi⁶⁰.

Wokół cesury końcowej rządów opata Stanisława toczą się do dnia dzisiejszego spory wśród historyków. Cały problem komplikuje dokument z r. 1349 i pojawiający się w nim jako opat oliwski niejaki Zygfryd (Siffridus)⁶¹. Należy jednak zastrzec się, że jest to dokument o spornej dacie, o czym będzie mowa poniżej.

Obecnie jednak wypada przedstawić, jak w świetle ewentualnej autentyczności tego dokumentu i jego daty wyglądałaby końcowa cesura rządów Stanisława. Już M. Perlbach, z wyżej wspomnianego powodu, datował rządy Stanisława na lata 1330—1348, zakładając, że ten zrezygnował z godności na rzecz Zygfryda (wyst. jako opat w przywileju na młyn w Pomysku Małym z 1349 r.)⁶². Ostatnio koncepcję niemieckiego historyka odnowił F. Sikora, we wspomnianej już recenzji pracy K. Dąbrowskiego⁶³. F. Sikora twierdzi, że rządy Zygfryda były bardzo krótkie, gdyż już w 1350 r. urząd opacki objął ponownie Stanisław i sprawował go aż do momentu wyboru następcy — Wesselusa⁶⁴. Z opinią tą nie zgadza się K. Dąbrowski, twierząc, że jest to pogląd przestarzały, opierający się na jednym dyplomie z 1349., co — zdaniem tego badacza — jest zbyt kruchą podstawą, by tworzyć bez potrzeby przerwę (1349—1350) w rządach opackich Stanisława.

Nowe spojrzenie na dokument z 1349 r. pochodzi od G. Labudy, który stwierdził, że datowanie na r. 1349 jest nieprawdziwe⁶⁵. Uważa on, że dotąd błędnie odczytywano rok — 1349 — zamiast — 1379 — w związku z czym rządy domniemanego opata Zygfryda, wymienianego w tym dokumencie należy ustalać na lata 1371—1379⁶⁶. A zatem według wszelkiego prawdopodobieństwa, wyraz «septuagesimo» odczytywano błędnie jako «quadregesimo». Mielibyśmy więc do czynienia z dokumentem o 30 lat późniejszym⁶⁷. Należy zatem ustalić koniec rządów opackich Stanisława

59 Por. przyp. 56. Przesądza o tym dokument z 9 września 1330 r., gdzie Stanisław określany jest jako opat oliwski.

60 Por. przyp. 59.

61 PrU, Bd. 4, nr 482 (dokument z 6 grudnia 1349 r.).

62 M. Perlbach, op. cit., s. 119.

63 F. Sikora, *Z dziejów*, ss. 123—124. Według F. Sikory za autentycznością dokumentu z 6 grudnia 1349 r. przemawia lista świadków.

64 PrU, Bd. 4, nr 592.

65 Po raz pierwszy uczynił to G. Labuda w publikacji: *O opacie Stanisławie*, ss. 10—11, przyp. 37. Powtórzył to w artykule: *Stanisław*, s. 133.

66 G. Labuda, *Stanisław*, s. 133. Inaczej ustala rządy opata Zygfryda, SG, t. 7, s. 800.

67 Por. F. Sikora, *Z dziejów*, s. 124. Obecnie przyjęć należy pogląd, iż Stanisław zakończył swoją władzę wraz ze śmiercią, to jest 7 października 1356 r.; por. *Liber Mortuorum*, s. 531; *Fragmentum Menologii*, s. 138. W literaturze przedmiotu wyżej wymienioną datę podają m.in.: A. Lubomski, op. cit., s. 192; K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 90; G. Labuda,

na r. 1356, bez przerwy, która miałaby przypadać na lata 1349—1350⁶⁸.

Wypada w tym miejscu zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię, a mianowicie: W. Kętrzyński po opacie Pawle, a przed Stanisławem umieszcza opata Alberta (Albertus)⁶⁹. Nie można jednak z tym się zgodzić, gdyż teoria ta nie znajduje potwierdzenia źródłowego⁷⁰.

W konkluzji należy stwierdzić, że w pierwszej połowie XIV w. udokumentowane są osoby opatów:

— Rudigera, 1289/1297 — 1313,

— Aleksandra, 1313—1320,

— Pawła, 1320/1323—1330,

— Stanisława, 1330—1356, bez przerwy, tj. bez zrzekania się urzędu w r. 1349.

Należy jednocześnie odrzucić twierdzenie — powtarzające się jeszcze obecnie w historiografii — jakoby w pierwszej połowie XIV w. występował opat Zygfryd, to samo dotyczy opata Alberta, o którym pisał W. Kętrzyński.

Kończąc, wyrażam nadzieję, że dzieje opactwa oliwskiego w ogóle, a struktura i organizacja życia wewnętrznego klasztoru przede wszystkim staną się przedmiotem dalszych badań, szczególnie zaś z uwagi na zbliżającą się rocznicę, ośmiuset lat od sprowadzenia konwentu cystersów do Oliwy.

Stanisław, s. 130. Można przyjmować koncepcję G. Labudy, który stwierdza, iż Stanisław był opatem oliwskim w 1356 r. lecz od co najmniej 1350 r., to jest od pożaru klasztoru oliwskiego, ster władzy nad konwentem nie należał już do niego, a do późniejszego jego następcy — Wesselusa, por. G. Labuda, *O opacie Stanisławie*, s. 10. Wesselusa jako opata należy datować na lata 1356—1361, por. K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 90.

⁶⁸ *Fragmentum Menologii*, s. 138.

⁷⁰ Podkreślić wypada w tym miejscu, iż sam W. Kętrzyński do końca nie był przekonany, co do umiejscowienia Alberta między opatami Pawłem a Stanisławem.